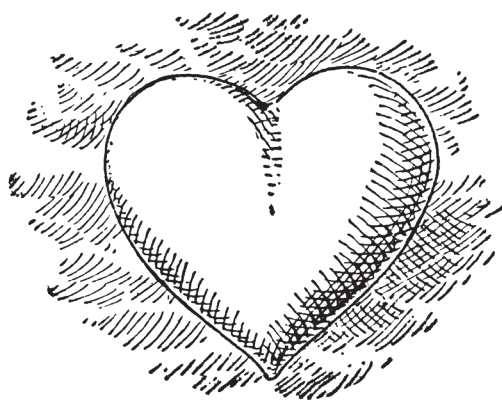

LJUBAV – STAV I UMIJEĆE

Višeslav Foretić

Većina ljudi zna da se vrag u kršćanstvu naziva Sotonom, Đavlom ili palim anđelom. On za kršćane nije izmišljeno biće i nema nikakve veze s ljubavlju. Za njega kršćani često koriste kao sinonim pojam zlo. Zlo pak nema nikakve veze s dobrotom, a ljubav je intuitivno, barem kod većine ljudi, nešto dobro.

Uvod

Riječ *ljubav* (engl. *love*) na Durex kutiji prezervativa i glava vraga s rogovima u obliku srca ispod te riječi ne mogu ni jednoga čovjeka – koji se barem jednom u životu pitao o smislu ljubavi – a osobito ne jednoga filozofa i teologa ostaviti ravnodušnim. Takav dizajn vidljiva je misao ili ideja nama nepoznate osobe koja je drugima indirektno ili direktno htjela nešto poručiti. Taj netko je ili ljubavlju nazvao kutiju prezervativa ili je htio poručiti kako su te „gumice“ – koje služe kao sredstvo kontracepcije – ustvari sredstvo do ljubavi. Međutim, možda taj dizajn ne bi bio tako zanimljiv i *smiješno* kontradiktoran kada ispod te riječi ne bismo ugledali lik vraga ili za dizajnera vjerojatno bajkovito malo crveno biće s rogovima koje se igra vatricom. Većina ljudi zna da se vrag u kršćanstvu naziva Sotonom, Đavlom ili palim anđelom. On za kršćane nije izmišljeno biće i nema nikakve veze s ljubavlju. Za njega kršćani često koriste kao sinonim pojam *zlo*. Zlo pak nema nikakve veze s dobrotom, a ljubav je intuitivno, barem kod većine ljudi, nešto dobro. Kako povezati lik vraga, Sotone ili lik zla u obliku crvena *srca* – koje često predstavlja ljubav ili najpoznatiji izraz ljubavi „volim te“ – i riječ ljubav koja u nama budi prekrasne osjećaje i koja predstavlja nešto dobro, istinito i lijepo? „Dizajner“ ih je pokušao povezati jednim pogledom! Zanimljivo je da su oči spomenutoga lika usmjerene prema toj riječi. Iz toga ćemo pokušati izvesti smisleni zaključak. Pretpostavimo da je poruka toga dizajna – riječ *love* u središtu!

I doista, čovjek bi bio lažac kada bi tvrdio da ljubav nije središte oko kojega se vrti svaki ljudski život. Čovjek traži pravu ljubav dok je živ. Čovjek bez ljubavi ne može živjeti. Potraga za smislom ljubavi obično započne osjećajem *zaljubljenosti*. Spoznavši taj predivni doživljaj čovjek poželi zauvijek ostati u njemu. Na trenutak pomisli kako ne postoji na ovom svijetu ljepši osjećaj i kako život ima smisla jedino konstantno osjećajući taj ushit radosti i zadovoljstva. Pomisli da je smisao života jedino u ljubavi! No ubrzo osjeti i da ta ljubav, odnosno zaljubljenost, koju je do nedavno nazivao cjelovitom i pravom, itekako zna ostaviti duboku ranu jer je ona samo oštra krhotina – otkinuta od one prave neprolazne duhovne ljubavi. Tada pitanje smisla ispliva na površinu, ljubav dobiva sasvim drukčije tumačenje, a čovjek kreće u potragu za istinskom pravom ljubavi pitajući se postoji li ona zaista?

Postavljeno pitanje ujedno je i glavno pitanje ovoga seminarskog rada: postoji li prava ljubav? Poznati neurolog i psihijatar Viktor E. Frankl u svojoj knjizi *Liječnik i duša* govori o smislu ljubavi, kao i o *stavu* prema duhovnoj dimenziji ljudske ličnosti koji prodire do srži druge osobe, a nazvao ga je – *prava ljubav*. Za poznatoga filozofa, humanista, psihoanalitičara i socijalnoga psihologa Ericha Fromma ljubav predstavlja umijeće koje zahtijeva znanje (teoriju) i praksu. Iscrpnu analizu ljubavi daje u svojoj knjizi *Umijeće ljubavi*. Pristup ljubavi kod obojice je autora duboko egzistencijalan, a polazište im je antropološko. Metoda kojom oni promišljaju i proučavaju ljubav, kao pravi ljudski fenomen, jest filozofska. Ista metoda korištena je prilikom pisanja

ovoga rada. Rad je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu promišlja se o smislu ljubavi i o pravomu ljubavnom stavu, a u drugom dijelu ljubav se promatra kao umijeće.

Cilj ovoga rada nije pružiti najbolju moguću definiciju ovoga specifičnog *humanuma* kojega nazivamo ljubav, nego objasniti što je smisao ljubavi i kako ljubiti svrhovito. Ovaj je rad eksplikacija i sinteza filozofskih promišljanja dvojice vrsnih autora o fenomenu *ljubavi*. Cilj je ovoga rada pružiti odgovor onima koji se pitaju o smislu ljubavi i pružiti drukčije tumačenje ljubavi od onoga da je ona samo emocija ili osjećaj, tj. puko osjećajno stanje ili tumačenje ljubavi koja se povezuje samo sa seksualnim užitkom ili „durex tumačenje“.

1. Prava ljubav

Po Frommu, svaka teorija ljubavi mora početi teorijom čovjeka, tj. teorijom egzistencije.¹ Stoga prije samoga govora o pravoj ljubavi potrebno je progovoriti o ljudskoj egzistenciji i temeljnoj zadaći logoterapije – posebne psihoterapijske metode – koju je razvio Viktor Frankl, kao i o egzistencijskoj analizi i njezinoj temeljnoj funkciji. Prvi dio ovoga poglavlja bavi se pitanjem životnoga smisla i odgovornosti te povezanosti smisla života i smisla ljubavi. U drugom dijelu ovoga poglavlja bit će govora o smislu ljubavi, seksualnosti, erotici i odgovornoj ljubavi.

1.1. Smislenost ljudske egzistencije

Nikada nisu postojale, ne postoje i nikada neće postojati dvije identične ljudske osobe. Zato kažemo da se

¹ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, Zagreb, 1986., 14.

smislenost ljudske egzistencije temelji na jedinstvenosti i neponovljivosti ljudske osobe. Sama egzistencija jest prafenomen i zato se ne može ni analizirati ni reducirati, ali se može transcencijom ontološki objasniti.² Ljudska se egzistencija objašnjava samotranscencijom. Čovjek sam sebe transcendira, što znači da se potpuno može ostvariti samo u službi neke stvari ili u ljubavi prema drugoj osobi. Čovjek je *posve čovjek* tek tamo gdje se posve predaje nekoj stvari i gdje se posve posvećuje nekoj drugoj osobi.³

1.2. Logoterapija i egzistencijska analiza

Čovjek je bez sumnje tjelesno-duševno-duhovno biće. Dok se psihoanaliza Sigmunda Freuda, kao jedna od psihoterapijskih metoda, trudi da u čovjeku osvijesti *duševno*, zadaća je logoterapije osvijestiti ono *duhovno*. U svojoj specifikaciji kao egzistencijska analiza logoterapija se trudi da čovjeku dovede u svijest prije svega odgovornost kao bitnu osnovu ljudske egzistencije.⁴ Samu sebe shvaća kao „analizu odgovornosti“. U psihoanalizi se posvješćuje ono što je instinktivno dok se u egzistencijskoj analizi posvješćuje duhovno, kao nešto bitno drukčije. Egzistencijska analiza ne govori o čovjeku kao o nagonском biću, nego kao o odgovornom biću, svjesna njegove duhovne egzistencije.

1.3. Smisao života i odgovornost

U odgovornosti logoterapija vidi bit čovjekove egzistencije. Biti odgovoran znači biti sposoban i spreman

odgovarati.⁵ Čovjek sam izabire za što, čemu ili komu je odgovoran. Priznao on to sebi ili ne, čovjek se najprije pita o smislu života. To mu pitanje ne postavlja netko drugi niti on sam sebi nego život sam. Svaka mu životna situacija postavlja pitanja na koja treba odgovoriti. Odgovoriti životu može samo tako da bude *odgovoran*.⁶ Ovdje se ne radi o odgovornosti prema drugima, koja često zna zakazati.⁷ Riječ je o odgovornosti prema životu. Biti odgovoran prema životu ne znači tražiti *apstraktni smisao života*, jer svatko u životu ima svoj specifičan poziv ili osobito poslanje da ostvari konkretan zadatak. Također, biti odgovoran ne znači uzeti *samo-ostvarivanje* kao cilj života. Čovjekova je egzistencija, po svojoj biti, samo-nadmašivanje ili auto-transcendencija. To znači da autentičan smisao života treba naći u svijetu, a ne u samu čovjeku i njegovoj psihi, jer čovjek nije u sebi zatvoren sustav.⁸ Filozofski rečeno, čovjek je biće *prema*.⁹

Prema logoterapiji životni smisao možemo naći na tri načina: 1. ostvarujući neko djelo, 2. doživljavajući neku vrijednost i 3. kroz patnju – trpeći.¹⁰ Nas u ovom radu, a posebno u ovom poglavlju, zanima drugi način osmišljavanja života. On se sastoji u doživljavanju *nečega* npr. s područja prirode ili kulture ili u doživljavanju *nekoga* u ljuba-

⁵ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 30.

⁶ Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, Zagreb, 2007., 112.

⁷ <http://www.mit.edu/people/gkrasko/Frankl.html>

⁸ Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, 113.

⁹ Mihaly SZENTMARTONI, Ljubav i smisao života, u: *Obnovljeni život*, 39 (1984.) 3–4, 247.

¹⁰ Sva tri načina osmišljavanja života V. Frankl je objasnio u drugom poglavlju svoje knjige *Liječnik i duša, gdje govori o smislu života, rada, ljubavi i patnje*.

² Viktor E. FRANKL, *Bog podsvijesti*, Zagreb, 1980., 22.

³ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, Zagreb, 1993., 209.

⁴ *Isto*, 57.

vi. Doživljavanje nekoga u ljubavi ili doživljavanje drugoga čovjeka u svojoj njegovoj jedinstvenosti i neponovljivosti jest smisao ljubavi.

2. Smisao ljubavi

Ljubav je egzistencijalan čin i moguća je samo onda ako najprije stoji smisao, tj. postojanje¹¹ i „ako dvoje ljudi međusobno komunicira iz centra svoje egzistencije i ako pri tom svaki doživljava sebe iz centra svoga postojanja“.¹²

Pitanje ljubavi nije glavno životno pitanje koje si čovjek postavlja. Glavno egzistencijalno pitanje jest: što je smisao života i kako ga ostvariti? Frankl smatra da je upravo ljubav jedan od načina (ali ne i jedini način) kako se može pronaći životni smisao. To dokazuje i činjenica da se oni koji se osjećaju voljenima i koji sami vole ne pitaju za smisao *svoga života*. Kao da im ljubav osmišljava život. Osjećaju da im je upravo ljubav smisao života.¹³

Ljubav je pravi i izvorni ljudski fenomen, a ne životinjski ili biljni. Čovjek je složeno biće i – ako možemo tako reći – „komplicirano“ biće. No to ne znači da govor o ljubavi treba biti kompliciran. Govor o ljubavi treba biti jednostavan, ali i cjelovit, jer čovjeka valja uvijek gledati u tjelesno-duševno-duhovnoj cjelovitosti. I zato se čovjek, pogotovo kada govori o ljubavi, mora različito postaviti prema tim trima dimenzijama ljudske ličnosti. Postoje tri moguća stava prema ljudskoj ličnosti. Prije nego što ih objasnimo, valja nam predstaviti put „ljubljenosti“ ili

pasivni put, kao i tri momenta ljubavi.

2.1. Pasivni put ili put ljubljenosti

Čovjek je ljubljen od drugoga, a da nije nešto učinio, bez vlastitoga udjela ili bez vlastite „zasluge“. Čovjeku se, tako reći putem milosti, pruža ono ispunjenje koje je sadržano u realizaciji njegove jedinstvenosti i neponovljivosti. Do sada je bilo govora o aktivnom putu, tj. o tome kako ja doživljavam drugoga. No kako mene drugi doživljava i zašto sam nezamjenjiv i nenadoknadiv za onoga tko me voli, a da za to ništa nisam učinio. Prepoznajemo ljubav kao *milost* i to je prvi moment ljubavi. U ljubavi se voljeni čovjek shvaća kao biće neponovljivo u svojoj opstojnosti (egzistenciji) i jedinstveno u svojoj takovosti (posebnosti).¹⁴ Ljubav je *čarolija* i to je drugi moment ljubavi. Za onoga tko voli ona začarava svijet i čitav svemir postaje za njega širi, dublji i bogatiji vrednotama. Ljubav ga ne čini slijepim, nego vidovitim i otvorenim za mnoge vrednote. Treći moment ljubavi Frankl je nazvao – *čudo ljubavi*. Njome se, kaže on, postiže nešto neshvatljivo. Obilaznim putem preko biološkoga u život stupa nova osoba, isto tako ispunjena tajnom jedinstvenosti i neponovljivosti – dijete!¹⁵

2.2. Seksualnost, erotika i ljubav

Svaka od ove tri riječi može se zasebno proučavati. Međutim, nije ih dobro odvajati, baš zato što su usko povezane i zato što samo zajedno daju smislenu cjelinu. Možda bi netko stavio znak jednakosti između ovih pojmova. No Frankl ih ne koristi kao sinonime, nego

¹¹ Mihaly SZENTMARTONI, *Ljubav i smisao života*, 243.

¹² Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 92.

¹³ Mihaly SZENTMARTONI, *Ljubav i smisao života*, 242.

¹⁴ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 174.

¹⁵ *Isto*, 174.

govori o njima kao o mogućim stavovima prema trima dimenzijama ljudske ličnosti.

2.2.1. *Seksualni stav*

Ovaj je stav najprimitivniji stav kod kojega iz tjelesne pojave druge osobe izbija privlačnost koja u čovjeku izaziva seksualni nagon, dakle djeluje na toga čovjeka u njegovoj tjelesnosti. Puki seksualni stav ima za cilj tjelesnost partnera i zastaje kao intencija (nakana) u tom sloju.¹⁶

2.2.2. *Erotski „zaljubljeni“ stav*

Erotski je stav viši oblik mogućega stava prema partneru. Erotski nastrojen čovjek nije samo seksualno uzbuđen, on osjeća više od seksualne požude. Ako tjelesnost partnera shvatimo kao njegov vanjski sloj, tada se može reći da erotski nastrojen čovjek prodiere do duševnoga ustrojstva drugoga čovjeka (u dublji sloj). Takav se stav, uzet kao *faza* odnosa prema partneru, zove *zaljubljenost*. Tjelesna nas svojstva partnera seksualno uzbuđuju, a u njegova smo duševna svojstva „zaljubljeni“. Frankl ovdje govori o zaljubljenosti koja je sama po sebi neseksualne naravi! Zaljubljeni je čovjek pobuđen osebjnom (ali ne jedinstvenom) psihom partnera, na primjer njegovim određenim karakternim crtama.¹⁷ Pierre Janet u knjizi *Ljubav i mržnja* govori o dva stanja „zaljubljenoga“ ili dva razdoblja ljubavi, koja postoje u svim našim težnjama i svim našim postupcima. On razlikuje *ljubav-aspiraciju* i *ljubav-posjedovanje*. Ljubav-aspiracija je razdoblje želje, „apetita“, napora koje odgovara stanju zaljubljenoga. To je

razdoblje kada zaljubljeni nastoji steći naklonost svoje odabranice. On u tom stanju ne osjeća radost i ne uživa, nego njegova ljubav teži prema užitku. On će tek u budućnosti uživati kada ostvari svoju čežnju. Ako ostvari ono za čim je čežnuo, on stupa u razdoblje ispunjenja, izvršavanja čina ili razdoblje zadovoljene ljubavi. To je razdoblje nazvao ljubav-posjedovanje.¹⁸ Ovdje valja napomenuti da se radi o *stanju* zaljubljene osobe, a ne o posjedovanju osobe u koju smo zaljubljeni.

Erich Fromm u svojoj knjizi *Umijeće ljubavi* zaljubljenost objašnjava kao eksplozivni doživljaj s iznenadnim iščezavanjem prepreka koje su do toga trenutka postojale između dvoje stranaca. Taj je doživljaj iznenadne intimnosti po samoj svojoj prirodi kratkotrajan.¹⁹

Sudionici istraživanja u kojem je sudjelovalo 503 studenata smatraju da je u zapadnoj kulturi zaljublivanje najdragocjenije osobno iskustvo, gloričirano u svim medijima. Oni su jasno razlučili ljubav od zaljubljenosti. Shvaćaju zaljubljenost kao intenzivan, ali prolazan osjećaj, a ljubav kao kompleksniji i trajniji *odnos*.²⁰ Za zaljubljenoga je čovjeka karakteristično da vjeruje kako je našao smisao svoga života.²¹

I neuroznanost ima svoje tumačenje zaljubljenosti. Danas strastvena zaljubljenost ili tzv. zaludenost predstavlja dokumentirano stanje mozga. Ona nije emocija, ali pojačava ili

¹⁶ Isto, 175.

¹⁷ Isto, 175.

¹⁸ Pierre JANET, *Ljubav i mržnja*, Zagreb, 1968., 209.

¹⁹ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 51.

²⁰ Andreja BARTOLAC, Za mene, ljubav je...: analiza studentskih stavova i doživljaja romantične ljubavi, u: *Društvena istraživanja*, 21 (2012.) 1, 177.

²¹ Mirjana PERNAR, Ljubav i intimnost, u: *Medicina Fluminensis*, 46 (2010.) 3, 237.

ublažava druge emocije. Mozak postaje „nelogičan“ i doslovce slijep za mane voljene osobe. Zanimljiva je činjenica da su moždani krugovi koji se aktiviraju kada smo zaljubljeni slični onima ovisnika o drogi koji očajnički žudi za sljedećim fiksom.²² Međutim, to iracionalno ponašanje ili stanje mozga u zaljubljenosti traje otprilike šest do osam mjeseci. Dakle, prolazno je i zato ne možemo govoriti o pravoj ljubavi. Mora postojati stav koji nije prolazan jer je usmjeren na ono duhovno – vječno – nepromjenjivo.

2.2.3. Istinski ljubavni stav

Dok je seksualni stav usmjeren na tjelesnost partnera i zastaje kao intencija u tom sloju, erotski stav ili stav zaljubljenosti usmjeren je na psihičku razinu i ne prodire do srži druge osobe, u stavu prave ljubavi moguć je prodor u osobnu strukturu partnera. Riječ je o izravnoj usmjerenosti na duhovnu osobu voljenoga čovjeka koja je, rekli smo, jedinstvena i neponovljiva. Frankl to ovako tumači: „Onaj tko u tom smislu ljubi, nije samo sa svoje strane u vlastitoj tjelesnosti uzbuđen niti u vlastitoj emocionalnosti pobuđen, nego je u svojoj duhovnoj dubini dirnut.“²³ Riječ duhovno uzima se kao suprotnost tjelesnom, nagonskom ili životinjskom. Povučićemo paralelu pa ćemo reći da o ovakvu stavu ili, bolje rečeno, o vrsti ljudske ljubavi govori C. S. Lewis u svojoj knjizi *Četiri ljubavi*. On smatra da je *prijateljstvo ili philia* najviše duhovno od svih ljubavi. Ta je ljubav izrazito duhovna. Ona je slobodna od nagona i slobodna od svih

dužnosti osim onih koje je ljubav slobodno preuzela. Gotovo je potpuno slobodna od ljubomore i posve je slobodna od potrebe da je se treba.²⁴ Naši su preci prijateljstvo smatrali nečim što nas uzdiže gotovo iznad granica ljudskoga, zato će reći da je prijateljstvo anđeosko.²⁵

Ovaj pravi stav ljubavi ili prava ljubav sama po sebi ne treba tjelesnost ni za svoje pobuđivanje ni za svoje ispunjenje, ali se služi tjelesnošću s obzirom na oboje.²⁶ Rekli smo da je ljubav egzistencijalni čin, tj. čin kojim se ljudsko postojanje iskazuje ljudskim. No ljubav je i koegzistencijalni čin u punu smislu. To znači da ima karakter susreta, a susret znači da se radi o među-osobnom odnosu.²⁷ Zato se ne može reći ni za seksualni ni za erotski stav da su *pravi*. Ljubav može postojati samo između dvije osobe, a ne između dva „tijela“ ili dvije „duše“, tj. ljudske psihe.

2.3. Seksualnost – izraz ljubavi

Obično je – spolni odnos – kod mnogih ljudi prva asocijacija kada se spomene riječ spolnost ili seksualnost. No o njemu će biti govora u kontekstu prave ljubavi, kada bude govora o užitku, seksualno-neurotičnim smetnjama, psihoseksualnom razvoju i dehumanizaciji spolnosti. Važno je ispravno shvatiti ljudsku seksualnost kako bi se spolni odnos mogao točno definirati. Ljudska je spolnost fizički odraz ljubavi²⁸, zato je potrebno objasniti odnos prave ljubavi i tjelesnosti.

²⁴ Clive Staples LEWIS, *Četiri ljubavi*, Split, 2012., 97.

²⁵ *Isto*, 109.

²⁶ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 182.

²⁷ *Isto*, 177.

²⁸ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, Zagreb, 1981., 76.

²² Louann BRIZENDINE, *Ženski mozak*, Zagreb, 2008., 103.

²³ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 176.

2.3.1. Prava ljubav i tjelesnost

Da bi shvatili odnos ljubavi i tjelesnosti, potrebno je znati da *duhovno* nalazi izraz u tjelesnom i duševnom. Tjelesna pojava voljenoga čovjeka postaje za njegova partnera *simbol* nečega što stoji iza nje i objavljuje se, ali se ne iscrpljuje u vanjštini.²⁹ Rečeno je da prava ljubav sama po sebi ne treba tjelesnost, ali da se služi tjelesnošću za svoje pobuđivanje i ispunjenje. S obzirom na *pobuđivanje* služi se utoliko što partnerova tjelesnost, kao izraz duhovnosti, ostavlja *dojam* na zaljubljenoga čovjeka, čime se ne kaže da je njegova ljubav usmjerena na partnerovu tjelesnost. Zbog svoje *nagon-ske sigurnosti* koju osjeća prema njoj daje toj osobi prednost pred drugima.³⁰ Tada se govori o tjelesnim osobinama ili nekim duševnim karakteristikama koje vode zaljubljenoga čovjeka do toga jednog – za njega – određenoga ili izabranoga partnera. S obzirom na *ispunjenje*, općenito će tjelesno zreo čovjek u ljubavi osjećati poriv za tjelesnim sjedinjenjem. Za onoga tko stvarno voli seksualni je odnos izražajno sredstvo njegova duhovnoga odnosa, koji je zapravo njegova ljubav. Zato se ljudska spolnost i ljubav kao takva ne mogu svesti samo na fizički čin.³¹ Nije istina da ljubav ne teži k „utjelovljenju“. Međutim, ona je neovisna o tjelesnosti utoliko što nije na nju upućena.³² Da prava ljubav nije upućena na tjelesnost ili ovisna o tjelesnosti, dokazuju dvije jednostavne činjenice.

(1) Prava ljubav se neće ohladiti tamo gdje se treba odreći tjelesnosti ili seksualnosti. To je dokaz da ono seksualno nije samo sebi svrha, nego je sredstvo izražavanja ljubavi.³³ (2) Ljubav je više od čuvstvenoga stanja, ona je intencionalni akt. To znači da ona intendira posebnost drugoga čovjeka. Ta posebnost ili bit, *essentia*, drugoga čovjeka jest neovisna i nije upućena na opstojnost ili egzistenciju. Ona je nadvisuje i zato možemo reći da ljubav može nadživjeti smrt voljene osobe. Kao da je ljubav „jača“ od smrti, od uništenja voljenoga čovjeka u njegovoj egzistenciji. Smrt uništava njegovu opstojnost, ali ne može ukinuti njegovu posebnost (osobnost). Onomu tko zaista voli, piše Frankl, nikada nije zaista shvatljiva smrt voljene osobe.³⁴

U ljubavi je tijelo partnera izraz njegove duhovne osobe, a seksualni odnos izraz duhovne intencije. „Plitak“ čovjek – onaj koji se zadržava na „površini“ partnera i ne može pojmiti njegovu dubinu – neće se složiti da je u ljubavi važnija ličnost (osobnost), a da vanjska privlačnost ima relativno malo značenje.³⁵ Vanjski dojam tjelesne pojave nekoga čovjeka doista nije odlučan da ga netko zavoli.

Spolnost je primaran fenomen kao i ljubav. Ali svoju ljudsku dimenziju, za razliku od ljubavi koja je po svojoj prirodi izrazito ljudski fenomen, dobiva tek kada postane rezultat razvojnoga procesa, tek kao proizvod postupna dozrijevanja.³⁶

²⁹ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 182.

³⁰ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 183.

³¹ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 76.

³² Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 182.

³³ Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, 115.

³⁴ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 181.

³⁵ *Isto*, 184.

³⁶ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 77.

2.3.2. Psihoseksualno sazrijevanje

Razvitak i sazrijevanje seksualnosti počinju u pubertetu i proizlaze iz obična *seksualnoga poriva* koji ne poznaje ni cilj ni objekt nagona. Zatim nastaje oblikovanje *seksualnoga nagona* u užem smislu riječi i on ima svoj cilj – spolni odnos. Seksualnom nagonu nedostaje objekt u smislu pravoga ljubavnog partnera, na koga bi se usredotočio. Usmjeravanje na određenu voljenu osobu označava treću fazu seksualnoga razvitka – *seksualna težnja*.³⁷ Ovdje Frankl želi pokazati da psihoanalitička teorija Sigmunda Freuda nije u pravu kada kaže da je ljubav sublimacija seksualnosti. Frankl smatra da je sposobnost za ljubav uvjet i pretpostavka za integraciju seksualnosti. Ljubav nije popratni učinak seksualnoga instinkta, nego način izražavanja ljubavi.³⁸ Cilj je spolnoga odnosa po Freudu smanjiti spolnu napetost dok objekt predstavlja seksualni partner.³⁹ Naravno, takvo shvaćanje spolnoga odnosa i partnera nema veze s ljubavlju o kojoj mi govorimo ni s humanom seksualnošću o kojoj ćemo govoriti. Frankl kaže da seksualnost ne može od početka biti ljudska, ona se treba očovječiti. Potrebno je seksualnost podignuti na pravu ljudsku razinu. Na ljudskoj razini partner nije „objekt nagona“, nego ostaje *subjekt*. Kao subjekt on ne može biti (zlo)rabljen kao puko sredstvo do cilja ni u svrhu zadovoljavanja nagona ni u svrhu postizanja užitka.

Ako čovjek zastane u svome spolnom sazrijevanju na prva dva stupnja – rasterećenje nagomilanih seksualnih

napetosti i potraga za objektom nagona pogodna za spolni čin – obično dolazi do *neurotične seksualnosti*. Na prvom stupnju seksualni neurotičar pomaže si onanijom (masturbacijom) i koristi se pornografijom. Važno je postići ugodu smanjivanjem napetosti – nije važno na koji način! Promiskuitet i potreba za prostitucijom posljedice su regresije na drugom stupnju. Frankl potrebu za pornografijom, prostitucijom i promiskuitetom naziva *simptomima psihoseksualne retardacije*.⁴⁰ Frankl upozorava da usredotočenost mlada čovjeka na seksualni užitak kao vlastitu svrhu, što doživljava u prostituciji (pornografiji, promiskuitetu), baca ponekad sjenu na čitav njegov budući bračni život!⁴¹ Ovime smo već dotaknuli temu dehumanizacije seksualnosti pa valja i o tome detaljnije progovoriti.

2.3.4. Depersonalizacija spolnosti

Industrija seksualnih užitaka glorificira i smatra progresivnima spomenute simptome psihoseksualne retardacije. Spolnost koja se ne povezuje s ljubavlju povezuje se samo s procesom rađanja i produžetka vrste ili se gleda kao puko sredstvo za postizanje užitka. Napisali smo da prava ljubav nije *ovisna* o tjelesnosti i seksualnosti. Međutim, može li seksualnost, shvaćena u širem smislu, postojati bez ljubavi? Odgovor je pozitivan, ali tada ne govorimo o ljudskoj seksualnosti. Ljudska je seksualnost – u širem smislu – ili izraz ljubavi ili nije ljudska!

U tzv. egzistencijskom vakuumu koji se doživljava kao *stanje dosade*⁴² i u kojem osjećaji besmislenosti i praznine igraju

³⁷ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 178.

³⁸ Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, 114.

³⁹ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 77.

⁴⁰ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 207.

⁴¹ *Isto*, 199.

⁴² Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, 110.

glavnu ulogu buja *seksualni libido*. On hipertrofira i dolazi do inflacije seksa. Svaka inflacija dovodi do obezvređivanja i zato kažemo da je spolnost dehumanizirana jer je izgubila svaku vrijednost. Do depersonalizacije spolnosti dolazi kada spolni život čovjeka ne čini cjelinu s njegovim osobnim životom, već se odvija samo za volju zadovoljstva!⁴³ Čovjek frustriran u svom traganju za smislom trči za srećom i užitkom. Seks se tu nudi kao izvor užitka. Taj mit o seksu, kao izvoru užitka i nečem progresivnom, stvaraju ljudi koji znaju da se iza toga krije dobar posao.⁴⁴ Frankl nipošto ne želi reći da seks nije užitak. Spolni odnos kojega prati i vodi ljubav može biti stvaran izvor nagrade i zadovoljstva. Međutim, tamo gdje se seksualnost izdvaja iz ljubavi i gdje postaje sredstvom pukoga postizanja užitka, izostaje i sam taj užitak. Jer što je čovjeku više stalo do užitka, to mu on više izmiče i što više čovjek trči za užitkom, to ga više tjera od sebe.⁴⁵ Kultura današnjice od spolnoga doživljava pravi idolatriju. Vidi se prisila na potrošnju seksa, koja izaziva sve učestalije smetnje u potenciji. Svi teže postići sreću u spolnom životu. No kada je muškarac previše zaokupljen brigom oko vlastite potencije, ima više šanse da postane impotentan. „Isti je slučaj i sa ženom koja nastoji samoj sebi dokazati da je sposobna doživjeti orgazam: što se više trudi, to je veća mogućnost da će biti frigidna.“⁴⁶ Seksualni čin ne uspijeva ako se ne odvija sam od sebe i ako se silom „hoće“.

⁴³ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 78.

⁴⁴ *Isto*, 78.

⁴⁵ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 205.

⁴⁶ Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 79.

Potrebno je seksualnoga neurotičara osloboditi svih oblika prisile na seksualnost i naučiti ga improviziranju. Isto tako, važno je ukazati na činjenicu da se upotrebom pravih tehnika ne dolazi do seksualnoga zadovoljenja, sreće i ljubavi. Seksualno je zadovoljenje (slaganje) rezultat ljubavi! Proučavanje najčešćih seksualnih problema – frigidnost žena i impotentnost muškarca – pokazuje da uzrok ne leži u nedostatku znanja o ispravnoj tehnici, već u inhibicijama koje onemogućuju ljubav. „Strah od drugog spola ili *mržnja* prema njemu osnova je tih teškoća koje sprečavaju osobu da se potpuno preda, da djeluje spontano, da vjeruje ljubavnom partneru u neposrednosti i otvorenosti fizičke bliskosti.“⁴⁷

2.4. Erotika

Prava ljubav može postojati samo između dvije duhovne osobe jer je ljubav izrazito duhovna stvarnost. Duhovna je osoba nosilac duševnih (i tjelesnih) svojstava na koja je (u užem smislu) erotski čovjek usmjeren. Čovjeku usmjerenu na seksualno ili zaljubljenom sviđa se neko tjelesno obilježje (npr. velike grudi, mišićavost tijela) ili neka psihička osobina (npr. inteligencija, kulturno ponašanje) *na* partneru, dakle nešto što taj čovjek *ima*. Erotika koja precjenjuje tjelesnost zanemarujući ono duhovno i koja se zadržava na „površini“ partnera, tj. na njegovoj vanjskoj, tjelesnoj pojavnosti, naziva se – *površna*.⁴⁸

2.4.1. Površna erotika

Kanadski sociolog Alen Lee govori o šest tipova ljubavi. Jedan tip

⁴⁷ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 82.

⁴⁸ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 187.

ljubavi nazvao je *eros ili strastvena ljubav*. Tu ljubav karakteriziraju sljedeće „osobine“: vrednovanje ljubavi, visoko samopoštovanje, otvorenost prema partneru i uživanje u intimnosti.⁴⁹ Naravno, to su pozitivne karakteristike, ali to je ljubav temeljena na fizičkom izgledu. Međutim, ljubiti ne znači samo osjetiti površinske emocije ili animalni fizički utisak. Ljubiti znači misliti nekoga u sveukupnoj njegovoj vrijednosti i dubini.⁵⁰ „Ljubav“ prosječne ili površne erotike usmjerena je *samo* na tjelesnost i gleda mimo duhovne osobe partnera.

Ona ne sagledava *jedinstvenost i neponovljivost* osobe u koju je navodno zaljubljen. Ta erotika bježi od obvezatnosti prave ljubavi i uopće ne želi uočiti, dakle nije zainteresirana za duhovnost osobe, odnosno na ono što njegov partner *jest*. Ona bježi od odgovornosti koja je u osnovi istinske povezanosti s partnerom. Takva erotika bježi u kolektivno i ne govori o ljudskim osobama, nego o raznim *tipovima* koje preferira.

Ženski tip kojem se najviše daje prednost jest „neosobna“ žena. To je žena koju se može „imati“ i stoga se ne mora „voljeti“. Ona je vlasništvo, bez vlastitosti i bez vlastite vrijednosti.⁵¹ Ono što se posjeduje može se zamijeniti ili promijeniti. *Flert* je tipičan primjer ovoga oblika erotike. Flert fraza kao – ovu sam ženu „imao“ – predstavlja zakrčljali oblik ljubavi! S njom se može imati neobvezan odnos i prema njoj ne može biti

nikakve ljubavi jer ljubav postoji samo prema *osobi* kao takvoj. Čovjek ne treba biti ni vjeran takvoj ženskoj „ne-osobi“. Nevjera je, zanimljivo piše Frankl, u takvim erotskim vezama ne samo moguća, nego je i potrebna. Zašto? Pa tamo gdje nema *kvalitete* ljubavne sreće, taj se nedostatak mora nadoknaditi *kvantitetom* seksualnoga užitka.⁵² Čovjek je nesretan, stoga pribjegava zadovoljenju svoga seksualnog nagona (masturbacija, promiskuitet) koje mu pruža trenutke „sreće“. No ta površna erotika unutar horizonta „posjedovanja“ stoji i na strani žene.

U tom vidokrugu nije važno što neki muškarac „jest“, nego samo ima li (kao mogući seksualni partner) nešto sekssepila.⁵³ Riječ je dakle o *muškom tipu* koji također može biti shvaćen kao ne-osoban tip. Žena gleda njegovu vanjštinu, dakle ono što on ima i što se može izmijeniti. Također, gleda što on njoj može *dati*, a ne ono što on *jest*. Vjernost se i ovdje, kao odlika prave ljubavi, može potpuno odbaciti i zanemariti.

Prosječna erotika ili krivo shvaćena erotika „proizvodi“ prosječne žene (i muškarce) koje teže postati ne-osobni „moderni“ tip žene koja hoće da je netko „uzme“, a nipošto ne želi biti uzeta ozbiljno, onakvom kakva stvarno jest – čovjek u svojoj jedinstvenosti i neponovljivosti.⁵⁴ Želi biti bezlična i predstavljati bilo kakav tip koji je danas u svijetu medija i na tržištu erotike u modi. Trudi se sakriti sve osobno kako muškarca ne bi time opterećivala i stavlja svoju tjelesnost u njezinu nespecifičnu karakteru na prvo mjesto. Frankl zaključuje: „Odana

⁴⁹ Gordana NIKIĆ, Povezanost stilova ljubavi s privrženošću, brižnošću i seksualnim zadovoljstvom u ljubavnim vezama, u: *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (2011) 1, 86.

⁵⁰ Paul GUILLUY, Filozofija spolnosti, u: *Seksološke studije*, VI, Zagreb, 1971., 92.

⁵¹ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 186.

⁵² Viktor E. FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, 77.

⁵³ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 187.

⁵⁴ *Isto*, 187.

muškarcu u njegovim željama spremno mu pruža ono što on treba i hoće 'imati'. Tako oboje ostaju prazni, umjesto da traže jedno drugo i pronađu same sebe, tako što će pronaći onu jedinstvenost i neponovljivost koja tek drugoga čini vrijednim ljubavi, a vlastiti život vrijednim življenja.⁵⁵ Onaj koji ne vidi vrijednost same osobe taj će neprestano miješati ljubav s erotikom, stalno će komplicirati život sebi i drugima, zaturajući u svemu tome za sebe i za njih pravi smisao ljubavi.⁵⁶

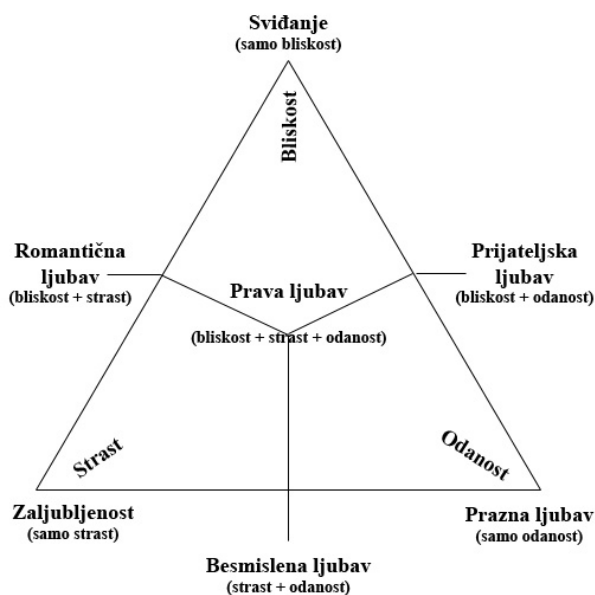
2.5. Odgovorna ljubav

Prava ljubav ne može postojati bez odgovornosti. Ako iskreno volim, osjećam se odgovornim za drugoga i u tome nema filozofije. Ljubav koja je odvojena od osjećaja odgovornosti za osobu znači nijekanje same sebe, znači uvijek i u pravilu egoizam. Jer što je veći osjećaj odgovornosti za osobu, to je veća istinska ljubav.⁵⁷

Po Frommu, *odgovornost* je jedan od četiri osnovna elementa koji su zajednički svim oblicima ljubavi. *Respekt* – sposobnost da osobu vidimo onakvu kakva jest – drugi je osnovni element ljubavi. Respekt označava odsutnost izrabljivanja. Treći je element *briga* koja se najočitiije ogleda u majčinoj brizi za dijete. Gdje nema aktivne zaokupljenosti životom i rastom onoga što volimo, nema ljubavi. Ako ne poznajemo neku osobu, ne možemo je ni respektirati, a briga i odgovornost bile

bi slijepe kada ih ne bi vodilo *poznavanje*.⁵⁸ Ono je moguće samo ako uspijevam nadići brigu za sebe i vidjeti drugu osobu kako ona sama sebe vidi. Ljubav je jedini način da shvatimo drugo ljudsko biće u najskrovitijoj jezgri njegove osobnosti.⁵⁹ Prema Sternbergovoj teoriji idealna slika prave ljubavi bila bi ona gdje su prisutne tri osnovne komponente od kojih se sastoje različite vrste ljubavi. A to su strast, bliskost i odanost.⁶⁰

Njegova se teorija prikazuje na sljedeći način:

Slika 1. Sternbergov trokut ljubavi⁶¹

⁵⁵ Isto, 188.

⁵⁶ Karol WOJTYLA, *Ljubav i odgovornost*, Split, 2009., 128.

⁵⁷ Isto, 128.

⁵⁸ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 31.

⁵⁹ Viktor E. FRANKL, *Život uvijek ima smisla*, 114.

⁶⁰ Boris PETZ, *Uvod u psihologiju: psihologija za nepsihologe*, Jastrebarsko, 2003., 259.

⁶¹ <http://nathensmiraculousescape.files.wordpress.com/2011/05/lovetri.jpg>

Ako su prisutne odanost i bliskost, radi se o prijateljskoj ljubavi. Ako je prisutna samo bliskost, to je ljubav koju on zove „sviđanje“, ako postoji samo odanost, onda je to „prazna ljubav“, a ako postoji samo strast, onda je to „zaslijepjenost“ itd.⁶²

Definicije ljubavi stvaraju se na osnovi određene slike čovjeka. Kakvo je naše shvaćanje ljudske osobe i njegove seksualnosti, takvo će biti i naše shvaćanje ili mišljenje o ljubavi. Prema Spinozinoj definiciji ljubav je radost koja prati pomisao na neku drugu osobu, a Leibniz kaže da se ljubav sastoji u uživanju zbog tuđe sreće.⁶³ Scheler označuje ljubav kao duhovno kretanje prema najvećoj mogućoj vrijednosti voljene osobe, Spranger kaže da ljubav spoznaje vrijednosne mogućnosti voljenoga čovjeka, a Dostojevski kaže da voljeti nekoga čovjeka znači vidjeti ga onakvim kakvim ga je Bog „zamislio“.⁶⁴ Mogli bismo navesti bezbroj definicija ljubavi i svaka bi od njih bila donekle točna. Nema cjelovite, potpune definicije ljubavi. Ljubav se opisuje, ona se ne definira.

Do sada smo o pravoj ljubavi rekli da je ona duhovna stvarnost, tj. tiče se duhovne osobe. Kao duhovni čin prava ljubav nije prolazna jer joj je sadržaj spoznavanja – duhovna osoba kao jedinstvena i neponovljiva – vječan. U trenutku kada doživljavamo pravu ljubav, doživljavamo je kao zauvijek važeću, baš kao što neku istinu ($1 + 1 = 2$) koju spoznajemo kao takvu priznajemo kao „vječnu istinu“.⁶⁵ Prava se ljubav nužno doživljava kao „vječna ljubav“ dokle god traje u em-

pirijskom vremenu. Važno je shvatiti da *mi* pravu ljubav doživljavamo *kao* da će zauvijek trajati! Međutim, čovjek se može i u voljenju, kao i u traženju istine, prevariti. Kada spoznajemo neku subjektivnu istinu, ne spoznajemo je kao moguću zabludu. No ona se naknadno može pokazati zabludom. Ista je stvar i s „doživljajem“ prave ljubavi. Možda smo u životu susreli one koji vole „na rok“. Oni obično kažu da vole svoga partnera, ali da to nije prava ljubav, tj. ljubav za „cijeli život“. S jedne strane govore da vole tu osobu, a s druge strane „hoće“ vremensku konačnost ljubavi. Njihov je stav seksualni ili erotski i usmjereni su na ono prolazno. Pravi ljubavni stav znači usmjerenost jedne duhovne osobe na drugu i zato je takav stav jedino jamstvo vjernosti!

2.5.1. Odluka ljubavi

Za onoga tko istinski ljubi pojedinac ne predstavlja bilo kakav „tip“, nego je obavijen dostojanstvom jedinstvenosti i neponovljivosti. Drugi je vrijedan i dostojan moje ljubavi jer je nezamjenjiv. To je razlog zašto nije moguć „prijenos“ prave ljubavi. Onom tko je samo zaljubljen moglo bi se pomoći dvojnikom, jer je usmjeren na psihička i fizička svojstva *na* voljenoj osobi. No onaj tko uistinu voli u cjelokupnomu svom činu ljubavi ne misli na ovu ili onu kvalitetu ili osobinu koju voljena osoba „posjeduje“, nego na to što ona *jest* u svojoj jedinstvenosti. To nas dovodi do zaključka da prava ljubav konstituira moment *monogamne veze*. Toj vezi pripada moment *ekskluzivnosti*.

Unutarnju povezanost dviju osoba čini ljubav dok monogamna veza u obliku *braka* označava njihovu vanjsku

⁶² Boris PETZ, *Uvod u psihologiju: psihologija za nepsihologe*, 260.

⁶³ Pierre JANET, *Ljubav i mržnja*, 236.

⁶⁴ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 192.

⁶⁵ *Isto*, 189.

vezu. Ljubav daje zavjete, a da se to od nje ne traži i ništa je ne može odvratiti od toga.⁶⁶ Ekskluzivnost veze označava sposobnost odlučivanja za jednoga partnera i sposobnost da mu se definitivno ostane vjeran.⁶⁷ I u ljubavi je čovjek biće koje odlučuje i zato možemo govoriti o „ljubavnom izboru“. Naravno, pravi izbor partnera ne smiju diktirati nagonске силе.⁶⁸ Ta odluka treba biti свјесна i слободна. Fromm каже да ljubav треба бити суштински чин волје јер ће тај чин осигурати трајност ljubavi. Ljubav је чин одлуке да потпуно посветим свој живот животу друге особе. I зато волјети некога није само јако осјећање. Оно је одлука, суд и обећање. Јер када би ljubav била само осјећај, не би постојао разлог за обећање да ћемо се заувјек волјети. Осјећај се рађа и може умријети.⁶⁹

Irenäus Eibl-Eibesfeldt проучавао је животинску сексуалност и облике сексуалнога понашања код кралјежњака. Сексуално понашање гривастога павијана служи за повезивање група, дакле служи социјалном циљу. Такође, сполно сједињење код човјека има задаћу да повезује partnere i да служи размножавању. Та чињеница да сексуалност служи повезивању partnera има као предувјет partnerski однос или индивидуализiranu vezu. Зато ће рећи да је ljubav индивидуализirani однос partnerâ i тому proturječi stalno mijenjanje partnera. Такође, изјављује како је човјек у том смислу природено disponiran за трајно partnerstvo у брачној vezi. Deindividualizacija сексуалних односа значила би „смрт ljubavi“.⁷⁰

⁶⁶ Clive Staples LEWIS, *Četiri ljubavi*, 141.

⁶⁷ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 191.

⁶⁸ Viktor E. FRANKL, *Bog podsvijesti*, 27.

⁶⁹ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 54.

⁷⁰ Prema Irenäus Eibl-Eibesfeldt, *Ljubav i mržnja*, u:

2.5.2. Ljubav i vrijednost

Nekoliko је puta споменуто да се у духовном чину ljubavi spoznaje na nekom čovjeku ono što on u svojoj jedinstvenosti i neponovljivosti jest. Međutim, ljubav vrši i metafizičko djelo.⁷¹ To znači da nam ona omogućuje sagledati vrijednosnu sliku svakoga čovjeka. Ona nam također omogućuje spoznati ono što osoba u svojoj jedinstvenosti i neponovljivosti može biti i što će moći biti, tzv. entelehiju. Ljubav dakle otkriva i vidi vrijednosti svake osobe, ali i vrijednosne mogućnosti na voljenome TI. Ona unaprijed shvaća one osobne mogućnosti što ih konkretna „voljena osoba“ možda u sebi – dosada neostvarene – krije.⁷² Sagledavanje vrednota, što omogućuje ljubav, uvijek može samo obogatiti čovjeka koji voli. Znači li to da onaj koji istinski voli ne može biti na gubitku i da је „nesretna“ (jednostrana) neuzvratarena ljubav po sebi proturječnost?

Frankl „nesretnu“ ljubav tumači kao proturječnost јер „или stvarno ljubim – tad se moram osjećati obogaćen, nezavisno o tome hoće li mi ljubav biti uzvratarena ili ne; или пак заправо не ljubim, не ‘mislim’ заправо osobu nekog drugog čovjeka, već gledam mimo nje samo nešto tjelesno na njemu или možda kakvu (duševnu) crtu karaktera koju ima. Tada svakako mogu biti nesretan, ali u том случају не volim“.⁷³ Јер ако кажем да volim, мене ljubav чини vidovitim i ја sagledavam духовну osobu erotskoga partnera. Doživljavamo drugoga kao svijet за себе i time proširujemo svoj vlastiti svijet. Takva nas ljubav obogaćuje

Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 205.

⁷¹ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 192.

⁷² Viktor E. FRANKL, *Bog podsvijesti*, 25.

⁷³ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 193.

i usrećuje. Međutim, ona pomaže i voljenom čovjeku da ostvari ono što njegov partner unaprijed vidi jer želi postati što dostojniji osobe koja ga voli, postajući sve sličniji slici koju partner ima o njemu. Tada govorimo o uzajamnoj „sretnoj“ ljubavi koja je izrazito stvaralačka.⁷⁴

2.5.3. „Nesreća“ sretnne ljubavi

Ta uzajamna ljubav, iako je sretna, nije uvijek pošteđena „nesreće“. Ljubavnu sreću ponekad pomućuje mučna ljubomora. U ljubomori je prisutan stav površne erotike ili erotskoga materijalizma. Ljubomori nema mjesta u pravoj ljubavnoj vezi jer se ne možemo prema čovjeku kojega zaista volimo odnositi kao da je on naše vlasništvo. Ljubomorna osoba čije ponašanje stoji pod kategorijom „imati“ želi partnera imati „samo za sebe“. Ljubomorna osoba sumnja u to da će moći „zadržati“ partnera i baš će ga zato, što sumnja u njegovu vjernost, natjerati na nevjeru. Tako će postići ono čega se plaši – nestanka ljubavi – i obistinit će se ono u što vjeruje – nevjernost. Ona se najviše boji rivalstva ili konkurencije. Međutim, u pravoj ljubavi ne može biti rivalstva jer je svaki čovjek za onoga koji ga voli neusporediv i time izvan konkurencije.⁷⁵ Postoje dva tipa ljubomore. Ljubomora usmjerena na prošlost partnera, tj. na „prethodnike“, i skromniji, ali puno zahtjevniji tip kojem nije stalo do prioriteta s obzirom na prethodnike ili moguće nasljednike, nego do superiornosti. Riječ je o *patološkoj ljubomori* ili osjećaju jake uznemirenosti uz moguća detektivska ponašanja kojima se provjerava lojalnost partnera i može

uključivati zamišljenu prijetnju i paranoidne sumnje. Postoji naravno i ona *normalna ljubomora* ili osjećaj umjerene, ali podnošljive uznemirenosti kada postoji stvarna prijetnja ljubavnoj vezi.⁷⁶

Ljubomora je, po riječima jednoga našeg teologa, „uživanje u nekoj osobi i strah da taj užitek ne bude oduzet. Ljubomora je ljubav koja se pretvorila u svoju suprotnost, u strah, ljubav koja se pretvorila u ropstvo, ljubav iz koje je istisnuta sloboda, iz koje je nestao mir“.⁷⁷ Lijek protiv ljubomore jest ljubav!

2.5.4. Psihoterapija „nesretne“ ljubavi

Ljubav daje sreću i stoga izraz „nesretna ljubav“ logički izgleda kao proturječnost. No, psihološki gledano, pokazuje se da je ona izraz osjetljivosti. U ljubavi osjećamo i u ljubavi smo ranjivi. Ne postoji neosjećajna ljubav. Sintagme poput „patim zbog ljubavi“ ili „slomljeno srce“ opisuju nesretni doživljaj u ljubavnom životu. Bol koju osjećamo zbog odbacivanja ili gubitka ljubavi je poput tjelesne boli jer aktivira iste krugove u mozgu.⁷⁸ Dakle, nije izmišljena, nego je itekako stvarna. I baš nas ti negativni doživljaji u ljubavnom životu obogaćuju i produbljuju. Po njima i u njima najviše odrastamo i sazrijevamo. Psihoterapija tzv. nesretne ljubavi sastoji se u tome da nesretno zaljubljenoga, koji bježi u nesreću prošlosti pred sretnim mogućnostima budućnosti, potaknemo na traženje dok ne „nađe“ ili dok ne „dočeka“ pravu vezu jer po računu vjerojatnosti u životu prosječna čovjeka tek na devet tzv. nesretnih ljubavnih veza

⁷⁴ Isto, 194.

⁷⁵ Isto, 197.

⁷⁶ Mirjana PERNAR, Ljubav i intimnost, 240.

⁷⁷ Tomislav IVANČIĆ, *Liječiti brak i obitelj*, Zagreb, 1995., 104.

⁷⁸ Louann BRIZENDINE, *Ženski mozak*, 115.

može doći jedna sretna.⁷⁹ Takva treba osloboditi toga nesretnog doživljaja i učiniti ga spremnim i otvorenim za puninu budućih mogućnosti.

Zaključimo ovo poglavlje jednim poticajnim citatom: „Nema sigurna investiranja. Voljeti znači biti ranjiv. Što god vi voljeli, zasigurno će zadati bol vašemu srcu, a možda će ga i slomiti. Želite li osigurati da ono ostane netaknuto, onda ga ne smijete pokloniti nikome, čak ni životinji. Pažljivo ga zamotajte u hobije i sitne luksuze, izbjegavajte sve veze, zaključajte ga dobro u škrinju ili kovčežić svoje sebičnosti. Ali u toj škrinji – sigurnoj, mračnoj, nepomičnoj, bez zraka – ono će se promijeniti. Ne će se slomiti; postat će neslomljivo, neprodorno, okorjelo. Alternativa za tragediju, ili barem za rizik od tragedije, jest prokletstvo. Jedino mjesto, osim neba, gdje možete biti savršeno sigurni od svih opasnosti i nemira ljubavi jest pakao.“⁸⁰

3. Škola ljubavi

U školu ljubavi rado će se upisati oni koji žele nešto naučiti o ljubavi jer smatraju ljubav umijećem, baš kao što će netko rado upisati školu gitare jer želi razviti sposobnost sviranja toga instrumenta. Oni ljudi koji tumače ljubav kao ugodno osjećanje koje se rađa slučajno sigurno neće pomisliti da bi nešto trebalo naučiti o ljubavi.

U prvom poglavlju ovoga rada bilo je govora o smislu ljubavi i ispravnu ljubavnom stavu. U ovom poglavlju najprije se govori o umijeću ili vještini ljubavi te o pretpostavkama na kojima se zasniva to drugo tumačenje ljubavi.

Potom slijedi govor o ljubavi kao odgovoru na problem ljudske egzistencije. Na kraju tumači se ljubav između roditelja i djeteta te različiti tipovi ljubavi.

3.1. Vještina ljubavi

U prvom poglavlju knjige *Umijeće ljubavi* Fromm navodi nekoliko pretpostavki na kojima se zasniva stanovište – da ništa nije lakše nego ljubiti. To stanovište ostalo je i dalje pretežno shvaćanje o ljubavi unatoč silnim negativnim iskustvima i neuspjesima u toj aktivnosti. Fromm smatra da je jedini način da se prevlada neuspjeh u ljubavi, o kojem smo govorili na kraju prvoga poglavlja ovoga rada, da se istraže *razlozi* tom neuspjehu i da se nastavi s proučavanjem *smisla* ljubavi.⁸¹ Prvi je korak u tom nastojanju spoznaja da ljubav predstavlja umijeće. Želi li se ovladati nekim umijećem, mora se ovladati teorijom i praksom. No iznimno je važan i treći faktor – ovladavanje umijećem mora biti najviši cilj! Ne može se postići cilj bez truda. Ali unatoč duboko ukorijenjenoj žudnji za ljubavlju ljudi se vrlo malo trude ovladati umijećem ljubavi i ne misle da bi išta trebalo naučiti o ljubavi. Zašto?

3.2. Problem ljubavi = problem kako biti ljubljen?

Svi žele biti ljubljeni, a nitko ne želi ljubiti. Ako imamo takvo poimanje ljubavi da ona ne predstavlja baš nikakvu aktivnost, onda nećemo ni učiti o njoj. Fromm smatra da je problem ljubavi – *problem voljenja*, a ne problem *kako biti ljubljen*.⁸² Muškarac koji nastoji postati vrijedan ljubavi truditi će se postići us-

⁷⁹ Viktor E. FRANKL, *Liječnik i duša*, 198.

⁸⁰ Clive Staples LEWIS, *Četiri ljubavi*, 150.

⁸¹ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 12.

⁸² Isto, 9.

pjeh, zadobiti moć ili steći bogatstvo, a žene će nastojati biti što privlačnije. Ovakvo shvaćanje problema ljubavi kao problema *kako biti ljubljen* možemo povezati s *tipom* žene i muškarca iz prvoga poglavlja.⁸³ U suštini – biti vrijedan ljubavi – znači „biti popularan“ i „imati *sex-appeal*“.

3.3. Problem ljubavi = problem objekta?

Da se nije razvila ideja romantične ljubavi koja je preko filmova i glazbe „preplavila“ cijeli zapadni svijet, ne bi ni bilo govora o problemu objekta ljubavi kao glavnom problemu ljubavi. Ljudi vjeruju da je *voljeti* lako, ali da je danas iznimno teško pronaći pravi *objekt ljubavi* ili pravu osobu koja bi nas voljela. Zašto? Prvi je razlog taj što ljudi u velikoj mjeri traže onu idealnu romantičnu ljubav, a drugi što se čitava naša kultura zasniva na apetitu za kupovanjem ili ideji uzajamno korisne razmjene. „Za muškarca je privlačna djevojka, a za ženu privlačan muškarac, nagrada koju traže.“⁸⁴ Naravno, ono što ličnost čini privlačnom ovisi o modi vremena! Dvije se osobe zaljubljuju kada osjećaju da su našle najbolji raspoloživi predmet na tržištu jer ljudski ljubavni odnosi slijede obrazac razmjene koji vlada na tržištu roba i radne snage.⁸⁵

3.4. Zaljubljenost = prava ljubav?

Onaj početni doživljaj *zaljubljenosti*, koji smo opisali u prvom poglavlju, često se miješa s *ostajanjem* u ljubavi. Osobe koje stavljaju znak jednakosti između prolaznoga osjećaja

i ljubavi koja podrazumijeva stav – odluku – obećanje ne misle da trebaju učiti o ljubavi. Zašto? Dvoje zaljubljenih taj trenutak zanesenosti – kada se sruši zid između dvoje ljudi koji su bili stranci i kada osjete bliskost i sjedinjenost – uzimaju kao dokaz njihove prave ljubavi i stoga nije potrebno učiti o njemu jer im je dobro poznat.

4. Ljubav – odgovor na problem ljudske egzistencije

Svijest o osamljenosti i odvojenosti od drugih čini čovjekovu egzistenciju nepodnosivim zatvorom. U čovjeku taj se doživljaj odvojenosti javlja kada postaje svjestan sama sebe, bližnjih, svoje prošlosti i mogućnosti svoje budućnosti. Taj je doživljaj izvor intenzivne tjeskobe, stida i osjećaja krivnje jer biti odvojen znači biti odrezan, bespomoćan i nesposoban koristiti vlastite snage ili svijet – predmete i ljude – primiti aktivno.⁸⁶ Fromm ovaj doživljaj objašnjava na temelju biblijske priče o Adamu i Evi. Oni su jeli s „drвета spoznaje dobra i zla“ i na taj su se način odvojili od prvotnoga sklada s prirodom. Spoznali su da su goli i osjetili su stid. Postali su svjesni svoje odvojenosti i različitosti, jer pripadaju različitim spolovima i ostali su stranci, jer još nisu naučili voljeti jedno drugo.⁸⁷ Fromm zaključuje kako je najdublja čovjekova potreba prevladati svoju odvojenost, tj. postići jedinstvo, nadići svoj vlastiti individualni život i pronaći sklad. Navodi tri načina ili tri djelomična odgovora kako se čovjek može sjediniti s vanjskim svijetom ili osloboditi se *tjeskobe* proizišle iz odvojenosti. Ovdje ćemo

⁸³ Vidi str. 12 i 13.

⁸⁴ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 10.

⁸⁵ *Isto*, 11.

⁸⁶ *Isto*, 15.

⁸⁷ Adam brani sebe okrivljujući Evu, umjesto da brani i nju.

ih samo nabrojati: 1. sjedinjenje na način prilagodbe određenoj grupi i uživanje u seksu, alkoholu i drogama koji trenutno „brišu“ tjeskobu, 2. postati čovjek „od devetice do petice“, tj. dio radne rutine i 3. sjedinjenje sa svijetom u procesu kreacije, tj. u stvaralačkoj aktivnosti. Ovaj rad bavi se četvrtim načinom ili potpunim odgovorom na pitanje ljudske egzistencije. On leži u postizavanju međusobnoga sjedinjenja, u spajanju s drugom osobom, u ljubavi.⁸⁸

4.1. Mazohizam i sadizam

Fromm govori o dvije vrste sjedinjenja kada govori o ljubavi i napominje da je važno znati o kakvoj vrsti sjedinjenja govorimo kada spominjemo ljubav. Postoji ljubav kao zreo odgovor na problem egzistencije i nezreo oblik ljubavi koji je on nazvao *simbiotsko sjedinjenje*. Radi se o *psihičkom* simbiotskom sjedinjenju dvije ljudske osobe. Pasivna forma takva sjedinjenja naziva se podložnost ili mazohizam, a aktivna forma naziva se dominacija ili sadizam.

Mazohistička se osoba „rješava“ osjećaja samoće i odvojenosti tako što postaje sastavnim dijelom druge osobe koja njome upravlja. Ona ne mora donositi odluke, ne mora ništa riskirati, odbacuje svoj integritet, postaje instrumentom nekoga ili nečega izvan sebe i ne treba rješavati problem života produktivnom djelatnošću.⁸⁹ Naravno, možemo govoriti i o mazohističkoj podložnosti sudbini, bolesti, ritmu muzike, drogama, seksualnom užitku itd.

Sadistička se osoba želi spasiti od svoje osamljenosti tako što drugu

osobu čini sastavnim dijelom sebe. Ona uveličava i podiže sebe, udružujući se s drugom osobom koja je obožava i tako postaje ovisna o njoj. Sadistička osoba zapovijeda, izrabljuje i ponižava, a mazohistička je osoba izrabljivana, vrijeđana i ponižavana. One se *sjedinjuju bez integriteta* i to im je zajedničko.

4.2. Zrela ljubav

Objasnili smo dva oblika sjedinjenja koja su na štetu osobe. No zrela je ljubav potpuna suprotnost simbiotskom sjedinjenju. Ona je sjedinjenje pod uvjetom očuvanja vlastite individualnosti. Ljubav pomaže čovjeku da prevlada osjećaj osamljenosti i odvojenosti, a ipak mu dopušta da bude svoj. Ona je aktivna čovječja snaga, djelovanje, primjenjivanje ljudske snage, koja se može obavljati jedino u slobodi, a nikada pod prisilom. „Ljubav je aktivnost, a ne pasivni afekat, ona je ‘ostajanje’, a ne ‘zaljublivanje’.“⁹⁰ Ljubav je dakle ponajprije davanje, a ne primanje! U prvom poglavlju bilo je govora o četiri osnovna elementa u kojima se očituje aktivni karakter ljubavi.⁹¹ *Davanje* je također jedan element.

U ljubavi davanje znači primanje. Ova se tvrdnja tumači razlikovanjem dvaju karaktera. Prvi je karakter onaj *neproduktivni* koji osjeća davanje kao osiromašenje ili onaj *tržišni* koji je sklon dati, ali samo u razmjenju za primanje, jer se njemu davanje bez primanja čini kao prijevara. Drugi je karakter tzv. *produktivni* i za njega je davanje najviši izraz moći jer u samu aktu davanja doživljava svoju čvrstinu, bogatstvo i snagu i to ga ispunja radošću. Osoba ne daje da bi

⁸⁸ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 23.

⁸⁹ *Isto*, 24.

⁹⁰ *Isto*, 26.

⁹¹ Vidi str. 14.

primila, nego je davanje samo po sebi iznimna radost. Davanjem od svoga života ona obogaćuje drugu osobu i ono što oživljava u osobi reflektira se povratno na njoj. „Davanjem činimo i drugu osobu davaocem i oboje sudjelujemo u radosti onoga što je oživljeno.“⁹² Ako to primijenimo na ljubav, onda je ljubav moć koja proizvodi ljubav, a impotencija je nesposobnost da se proizvede ljubav. Ako volimo, a naša ljubav ne potiče ljubav ili ako volimo, a ne postanemo voljeni, onda je naša ljubav nemoćna, tj. ona je nesreća.

Fromm definira čovjeka kao život svjestan sama sebe.⁹³ On je razumno biće i uz to što želi prevladati zatvor vlastite odvojenosti sjedinjenjem s drugom osobom, on želi spoznati i „tajnu čovjeka“. Postoje dva načina ili puta do otkrivanja te „tajne“. Prvi način jest imati potpunu moć nad drugom osobom (sadizam) – mučimo osobu jer je želimo prisiliti da u patnji oda svoju tajnu. Taj put do saznanja otvoreno uočavamo kod djeteta koje nešto rastavi ili razbije kako bi upoznalo predmet. Drugi je put put ljubavi. Ljubav je aktivno prodiranje u drugu osobu i u tom činu ljubavi ili u davanju sebe pronalazim sebe, otkrivam sebe, otkrivam nas oboje i otkrivam čovjeka.⁹⁴ Ljubav je jedini put potpuna spoznavanja i zato taj čin nadilazi misao i riječi. Ona je smiono uranjanje u doživljaj sjedinjenja. Međutim, iznad te egzistencijalne potrebe za sjedinjenjem diže se još jedna specifična biološka potreba – želja za sjedinjenjem muškoga i ženskoga spola.

4.2.1. Muško-ženska polarnost

Spolna polarizacija tjera čovjeka da traži sjedinjenje s drugim spolom. Kao što fiziološki i muškarac i žena imaju i hormone suprotnoga spola, tako su oni biseksualni i u psihološkom smislu. To znači da ta polarnost između muškoga i ženskoga principa postoji i *unutar* svakoga muškarca i svake žene. Ona je osnova interpersonalne *kreativnosti*. To se biološki očituje u činjenici da je sjedinjenje sperme i jajašca osnova budućega čovjeka. U duhovnoj dimenziji to nije drukčije jer se u ljubavi muškarca i žene svaki od njih ponovno rađa. Ovdje Fromm govori o homoseksualnosti kao devijaciji i neuspjehu da se postigne polarizirano sjedinjenje.⁹⁵ Prema Krafft-Ebingovoj eksplikaciji seksualni je razvoj polagan, stoga je sjedinjavanje sa suprotnim spolom tek završna etapa toga razvoja. Seksualna inverzija (homoseksualnost) bila bi prema tome vraćanje unatrag, na primitivne težnje.⁹⁶ Psiholog, filozof i psihoterapeut Pierre Janet, koji je već spomenut u prvom poglavlju, smatra da je uzrok seksualne inverzije stanje duha nekih ljudi koji, pored velike seksualne želje, osjećaju nesvladiv strah pred suprotnim spolom i zato se zadovoljavaju s istim spolom.⁹⁷ Polarnost muškoga i ženskoga principa postoji i u prirodi i to ne samo kod životinja i biljaka, nego i u polarnosti dviju temeljnih funkcija – funkcije primanja i prodiranja: polarnost

⁹² Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 28.

⁹³ *Isto*, 14.

⁹⁴ *Isto*, 33.

⁹⁵ *Isto*, 35.

⁹⁶ Pierre JANET, *Ljubav i mržnja*, 228. Richard von Krafft-Ebing u svojem djelu *Psychopathia Sexualis* (1886.) govori o četiri tzv. cerebralne neuroze. Homoseksualnost (kao i biseksualnost, seksualni fetišizam, sadizam, mazohizam, pedofilija) pripada kategoriji koju je on nazvao parestezija ili krivo usmjerena seksualna želja.

⁹⁷ Pierre JANET, *Ljubav i mržnja*, 228.

zemlje i kiše, rijeke i mora, tame i svjetla, materije i duha itd.⁹⁸

Freud je ljubav vidio isključivo kao izraz ili sublimaciju seksualnoga instinkta. Po Frommu, a možemo reći i po Franklu, seksualna želja samo je jedna manifestacija potrebe za ljubavlju i sjedinjenjem i njoj *nije* glavni cilj otkloniti bolnu napetost ili postići seksualno zadovoljenje, kako je to Freud mislio. Jer kada bi se tako shvatila seksualnost, onda bi masturbacija bila *idealno* seksualno zadovoljenje! No masturbacija je seksualna perverzija. Pojedinac vrši spolni akt – koji je po sebi društveni čin – posve sam. Uklonivši njegov društveni vid pojedinac uklanja i najveći dio užitka!⁹⁹

Fromm kritizira Freuda ne zato što je on odviše istaknuo seks, već zato što ga nije uspio shvatiti dovoljno duboko i zato što paradoksalno zanemaruje psiho-biološki aspekt seksualnosti, muško-žensku polarnost i želju da se ta polarnost premosti putem sjedinjenja. Fromm smatra da je seksualna privlačnost spolova samo djelomično motivirana potrebom otklanjanja napetosti, a pretežno potrebom za sjedinjenjem s drugim spolom.¹⁰⁰

S evolucijskoga aspekta seksualna je privlačnost motivacijska sila koja pokreće ljude na traženje kratkoročne (povremeni seks) ili dugoročne (brak) prilike za sparivanje s potencijalnim seksualnim partnerima.¹⁰¹

4.2.2. Muški i ženski karakter

Kao što postoji muškost i ženskost u spolnoj funkciji, tako postoji i u karakteru. „*Muški karakter* ima osobine prodornosti, vodstva, aktivnosti, discipline i pustolovnosti, a *ženski karakter* ima kvalitete produktivne receptivnosti, zaštite, realizma, trpljenja i majčinstva.“¹⁰² Naravno, mora se uvijek imati na umu da su kod svakoga pojedinca izmiješane karakteristike obaju spolova, ali ovdje je riječ o osobinama koje su tipične za njegov ili njezin spol. Kada su kod muškarca *karakterne osobine* labilne jer je emocionalno ostao dijete, on će nastojati svoju mušku ulogu nadoknaditi (kompenzirati) u seksu. Nesiguran u svoju muškost u karakterološkom smislu, on mora dokazivati svoju mušku odlučnost u seksu.¹⁰³ No kada je paraliziranost muškosti izrazitija, sadizam (upotreba sile) postaje glavna nadoknada za muškost. S druge strane, kada je ženska spolnost oslabljena ili izopačena, ona se preoblikuje u težnju za posjedovanjem ili mazohizam.¹⁰⁴

4.3. Očinska i majčinska ljubav¹⁰⁵

Dijete najprije doživljava ljubav majke i taj je doživljaj pasivan. Ono je voljeno jer postoji, jer je majčino dijete, jer je bespomoćno, lijepo i vrijedno divljenja. Majčina je ljubav bezuvjetna, ona je blaženstvo, ona umiruje i nju ne moramo steći ni zaslužiti. Nju također *ne možemo* steći, proizvesti ili kontro-

⁹⁸ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 36.

⁹⁹ Pierre JANET, *Ljubav i mržnja*, 227.

¹⁰⁰ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 38.

¹⁰¹ Gordana NIKIĆ, Povezanost stilova ljubavi s privrženosti, brižnošću i seksualnim zadovoljstvom u ljubavnim vezama, 87.

¹⁰² Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 38.

¹⁰³ *Isto*, 38.

¹⁰⁴ *Isto*, 38.

¹⁰⁵ Fromm ovdje govori o „idealnim tipovima“ majčine i očeve ljubavi. Ne implicira da svaka majka ili otac voli na taj način. Govori o očevu i majčinu principu, koji je predstavljen u osobi majke i oca.

lirati. Ako je tu, ona je blaženstvo, ako nije, onda kao da je iščezla sva životna ljepota. Dijete prije dobi od osam godina¹⁰⁶ još ne voli, nego je zahvalno i veselo što je voljeno. No u toj fazi djetinjega razvoja dijete prvi put pomišlja da majci ili ocu nešto dade ili proizvede – pjesmu, crtež i sl. Prvi put se u djetinjstvu ideja ljubavi preoblikuje od „biti voljen“ u „voljeti“, u ideju stvaranja ljubavi. Ta sposobnost da se voli razvija se u uskoj vezi s razvitkom objekta ljubavi. Za prvih mjeseci i godina dijete je najuže vezano uz majku, ali ono iz dana u dan postaje sve neovisnije i upućenost na majku gubi svoju važnost dok veza s ocem dobiva veće značenje. Fiziološki i psihički djetetu su potrebne majčina bezuvjetna ljubav i briga. Poslije šeste godine potrebna mu je očeva ljubav, njegov autoritet i vodstvo. Majčina je uloga da usadi u dijete osjećaj sigurnosti dok ga otac poučava i vodi kako bi se mogao suočiti s problemima u društvu.

Otac ima vrlo slab dodir s djetetom u prvim godinama njegova života. On predstavlja svijet misli, umjetno stvorenih vrijednosti, zakona i reda, discipline, putovanja i pustolovina. On poučava dijete i pokazuje mu put u svijet.¹⁰⁷ Očinska je ljubav uvjetna ljubav i njezino načelo glasi: „Volim te zato što ispunjavaš moja očekivanja, što vršiš svoju dužnost, što si sličan meni.“ Negativni aspekt ove ljubavi je sama činjenica da se očinska ljubav mora zaslužiti i da nju čovjek može „izgubiti“ ako ne čini ono što se od njega očekuje. Ova ljubav poslušnost smatra najvećom vrlinom, a

neposlušnost najvećim grijehom. Pozitivna strana ove ljubavi jest ta da ljubav nije izvan moje kontrole i mogu nešto poduzeti da je zadobijem.¹⁰⁸

Očeva bi ljubav morala biti više strpljiva i snošljiva nego zastrašujuća i autoritativna. Morala bi dijete koje raste sve više osposobljavati i na kraju mu dopustiti da postane vlastiti autoritet.

Majčinska ili bezuvjetna ljubav odgovara jednoj od najdubljih čeznja svakoga ljudskog bića. „Majka je dom odakle smo došli, ona je priroda, zemlja, ocean.“¹⁰⁹ Majčinska je ljubav u obliku brige i odgovornosti apsolutno potrebna za održavanje djetetova života i rasta. No ona ima i još jedan „zadatak“. Ona ulijeva u dijete ljubav prema životu i pruža djetetu osjećaj da je vrijedno biti rođen. Ta se ljubav, jer je odnos između nejednakih, smatrala najvišom vrstom ljubavi zbog svoga altruističkog i nesebičnog karaktera. Međutim, ta ljubav ne dolazi do puna izražaja u ljubavi za malo dijete, već u ljubavi za dijete koje sazrijeva. „Sama bit majčinske ljubavi je briga za djetinji rast, a to znači da ona mora željeti da se dijete odvoji od nje.“¹¹⁰ U toj se ljubavi dvoje ljudi koji su bili jedno odvajaju dok u erotskoj ljubavi, o kojoj će biti govora, dvoje ljudi koji su bili razdvojeni postaju jedno. Ali samo žena koja je stvarno sposobna za ljubav, žena koja je sretnija kada daje nego kada uzima, koja stoji čvrsto na vlastitim nogama, može voljeti kada se dijete nalazi u procesu odvajanja.

¹⁰⁶ Po Sullivanovu opisu takva razvoja u *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, W.W.Norton and Co., New York, 1953., u: Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 40.

¹⁰⁷ Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 42.

¹⁰⁸ Isto, 43.

¹⁰⁹ Isto, 42.

¹¹⁰ Isto, 50.

4.4. Bratska ljubav

Ljubav je prije svega stanovište, orijentacija karaktera koja se odnosi na sve. Ona nije samo odnos prema nekoj posebnoj osobi. Ako čovjek voli samo jednu osobu, a ravnodušan je prema svima drugima, njegova ljubav nije prava zrela ljubav već simbiotska vezanost, ili uvećani egotizam. Ljubav se uspostavlja posredstvom sposobnosti, a ne objekta, baš kao što nastaje prekrasna slika jer je čovjek, prije nego što je našao pravi objekt, ovladao slikarskim umijećem. Osnovna vrsta ljubavi jest *bratska ljubav* o kojoj govori i Biblija kada kaže: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.“ Ona se zasniva na doživljaju da smo svi jedno – svima nam je zajednička ljudska bit. Ona je ljubav između jednakih, ali početak takve ljubavi jest ljubav prema bespomoćnom, siromašnom i strancu. Ova ljubav nije ograničena na jednu osobu (brata), baš kao što ni majčinska ljubav nije ograničena samo na jedno dijete. Ovu ljubav prati osjećaj odgovornosti, brige, respekta, poznavanje svakoga drugog ljudskog bića i želja da se unaprijedi njegov život. Ona se može usporediti s *agape* stilom ljubavi koju je opisao sociolog Lee. Karakteristike te ljubavi su altruistični osjećaji u ekstremnoj mjeri, strpljenje, predanost, prijateljska odanost i otvorenost.¹¹¹

4.5. Erotska ljubav

Erotsku ljubav nipošto ne smijemo uspoređivati s erotskim stavom ili površnom erotikom, o čemu je bilo govora u prvom poglavlju ovoga rada. Ova se ljubav povezuje s pravom ljubavi jer

je ona čin odluke da potpuno posvetim svoj život životu druge osobe. Ona postavlja da ljubim iz suštine svoga bića i da doživljam drugu osobu u suštini njegova ili njezina bića. Erotska je ljubav žudnija za potpunim stapanjem, za sjedinjenjem s drugom osobom, ali ne u simbiotskom smislu, nego u smislu zrele ljubavi. Za razliku od majčinske i bratske ljubavi, koje su po svojoj prirodi neseksualne naravi, erotska je ljubav seksualne naravi i ona se zbog toga „suočava“ s varljivim karakterom seksualne želje. Seksualna želja se kod većine ljudi poistovjećuje s idejom ljubavi.¹¹² Oni se lako dadu zavesti na zaključak da se međusobno vole ako se žele fizički. Međutim, ako želju za fizičkim sjedinjenjem ne potiče ljubav, ako erotska ljubav nije i bratska ljubav, ona vodi do sjedinjenja samo u orgijastičkom prolaznom smislu. Svi oblici orgijastičkoga sjedinjenja imaju tri karakteristike: 1. oni su intenzivni, 2. javljaju se u čitavoj ličnosti – u duhu i tijelu i 3. oni su prolazni i periodični.¹¹³ Taj seksualni akt bez ljubavi nikada ne premošćuje provaliju između dva (strana) ljudska bića – osim trenutno!

Erotska je ljubav isključiva, ali jedino u smislu da se mogu potpuno i snažno sjединiti samo s jednom osobom. Često se taj isključivi karakter erotske ljubavi krivo interpretira. Ta isključivost ne znači da dvoje ljudi koji „se vole“ ne trebaju osjećati ljubav ni za koga drugoga. Njihova ljubav ne smije postati egotizam u dvoje! Erotska ljubav isključuje ljubav prema drugima samo u smislu erotskoga (fizičkog) sjedinjenja, a ne u smislu duboke bratske ljubavi. Prije nego

¹¹¹ Gordana NIKIĆ, Povezanost stilova ljubavi s privrženošću, brižnošću i seksualnim zadovoljstvom u ljubavnim vezama, 84.

¹¹² Erich FROMM, *Umijeće ljubavi*, 52.

¹¹³ *Isto*, 18.

što progovorimo o ljubavnoj praksi, još ćemo ukratko objasniti dva oblika iracionalne ljubavi.

4.5.1. *Idolatrijska ljubav*

Ova se ljubav najčešće prikazuje kao „velika ljubav“ u filmovima i romanima. Ako osoba nije dosegla razinu na kojoj posjeduje osjećaj identiteta, ona tendira da „idolizira“ ljubljenicu osobu. Otušena od vlastitih snaga ona ih projicira u ljubljenicu osobu koju *obožava* kao najviše dobro. Gubi se u ljubljenom umjesto da se nađe. No budući da nijedna osoba ne može dugo udovoljavati očekivanjima svojega (ili svoje) idolatrijskog obožavaoca, može nastupiti razočaranje i tada se kao lijek traži novi idol, katkada u krugu bez kraja. Premda se misli da takva ljubav pokazuje intenzitet i dubinu ljubavi, ona pokazuje glad i očaj obožavaoca.¹¹⁴

4.5.2. *Sentimentalna ljubav*

Sušтина ove ljubavi ogleda se u činjenici da se ona doživljava u fantaziji, a ne u „ovdje-i-sada“ odnosu prema drugoj osobi koja je stvarna. Postoje dva oblika takve ljubavi. Najrašireniji oblik te vrste ljubavi je onaj gdje sve neispunjene želje za ljubavlju, sjedinjenjem i bliskošću nalaze svoje zadovoljenje u gledanju filmova, lakih ljubavnih priča ili slušanju ljubavnih pjesama. Za mnoge parove gledanje ljubavnih priča jedina je prilika da doživljavaju ljubav – ne međusobno, već zajedno kao promatrači „ljubavi“ drugih ljudi.

Drugi oblik sentimentalne ljubavi prepoznaje se u izdvajanju ljubavi u vremenskom smislu. Ljubavni par može

biti duboko dirnut sjećanjem na svoju prošlu ljubav, iako – kada je ta prošlost bila sadašnjost – nikakve ljubavi nije bilo. Zaručeni ili tek oženjeni mogu također fantazirati o budućoj ljubavi misleći da će se njihov ljubavni zanos ostvariti u budućnosti dok u sadašnjosti počinju jedno drugome dosađivati.¹¹⁵

5. *Ljubavna praksa*

Disciplina, koncentracija i strpljenje tri su opća zahtjeva koji se postavljaju primjeni svakoga umijeća. Disciplina mora postati izraz naše vlastite volje, mora biti ugodna i moramo se polako privikavati na određenu vrstu ponašanja koje bi nam vjerojatno nedostajalo kada bismo ga prestali primjenjivati. Riječ je o samodisciplini, a ne npr. o disciplini na poslu koji je strogo rutiniziran. Biti koncentriran znači „živjeti potpuno u sadašnjosti, ovdje i sada, i ne misliti o narednoj stvari koju treba učiniti dok činim nešto upravo sada“.¹¹⁶ Čovjek mora naučiti biti koncentriran u svemu što čini: u slušanju glazbe, čitanju knjige, u razgovoru s drugom osobom i dr. Treći je zahtjev strpljenje. Tko želi brze rezultate, taj nikada neće ovladati nekim umijećem. No kako su ova tri opća zahtjeva povezana s umijećem ljubavi? Svatko tko teži postati majstor u tom umijeću mora započeti vježbanjem discipline, koncentracije i strpljenja tijekom *svake faze* svoga života!¹¹⁷

Postoje kvalitete koje su vrlo značajne za sposobnost voljenja. *Objektivnost* je prva kvaliteta jer je ona prevladavanje vlastitoga *narcizma* – što je

¹¹⁵ *Isto*, 91.

¹¹⁶ *Isto*, 103.

¹¹⁷ *Isto*, 100.

¹¹⁴ *Isto*, 90.

glavni uvjet postizanja ljubavi. Riječ je o sposobnosti da se ljudi i stvari vide onakvima kakvi jesu i da se ta objektivna slika odvoji od slike koju oblikuju nečije želje ili nečija mišljenja. Objektivnost je nastojanje da budem objektivan u svakoj situaciji i da postanem osjetljiv za situacije u kojima nisam objektivan. Ona se mora postići prema svakom s kim čovjek stupa u dodir. Steći tu sposobnost pola je puta do postizavanja umijeća ljubavi!¹¹⁸ Druga je kvaliteta *practiciranje vjere*. Fromm govori o racionalnoj vjeri nasuprot iracionalnoj. Ne radi se o vjerovanju u nešto, već o neovisnu uvjerenju zasnovanu na nečijemu vlastitom produktivnom promatranju i mišljenju, usprkos mišljenju većine. Ona je karakterna osobina koja prožima cijelu našu ličnost. Osnova je te vjere produktivnost. Živjeti tako da vjerujemo u sebe i u mogućnosti drugih ljudi znači živjeti produktivno. Biti voljen i voljeti, kao i samo vjerovanje, zahtijeva hrabrost, sposobnost da se preuzme rizik i spremnost da se prihvate bol i razočaranje. „Voljeti znači obvezati se bez garancije, prepustiti se potpuno nadi da će naša ljubav proizvesti ljubav ljubljene osobe. Ljubav je čin vjere i tko god slabo vjeruje, slabo i voli.“¹¹⁹

Na kraju čini se važnim spomenuti da umijeće voljenja zahtijeva stanje žestine, povećane vitalnosti, što može biti samo rezultat produktivne i aktivne orijentacije u mnogim drugim sferama života jer ako čovjek nije produktivan u drugim sferama, nije ni u ljubavi. Ljubav nas „ne obuzima“. Ona je *aktivnost* koja se uči, sposobnost koja se razvija međusobnim davanjem i pri-

manjem. Osobe se ne gube u ljubavi, već se razvijaju ili čak pronalaze svoje pravo ja.¹²⁰ Ljubav je dakle unutarnja aktivnost ili produktivna upotreba čovjekovih snaga. Ako ljubim, nalazim se permanentno u stanju aktivne brige za svaku osobu, a ne samo za posebnu ljubljenu osobu. Upravo je potpuna budnost ili izbjegavanje unutarnje lijenosti i dosade jedan od glavnih uvjeta prakticiranja vještine ljubavi – bez koje ljudski rod ne bi mogao opstati ni jedan dan!

Zaključak

U jednom dijelu rada rečeno je da se ljubav ne može definirati, tj. da svatko može dati svoju definiciju ljubavi koja će biti donekle točna. Tema ljubavi je neiscrpna. Zato mnogi misle da nema smisla pisati o njoj. Oni pak koji žele pisati o njoj jer se ta tema „dobro prodaje“ obično objašnjavaju jednu vrstu ili stil ljubavi. Danas se, kao i u prošlosti, najviše piše o tzv. romantičnoj ljubavi. Kao što je kod većine – spolni odnos – prva asocijacija kada se spomene pojam *seksualnost*, tako je – slika dvoje sretno zaljubljenih – prva asocijacija kada netko spomene riječ *ljubav*. Jasno je pokazano zašto ta dva pojma nisu i ne mogu biti sinonimi. Ljubav je čvrst stav, odluka, obećanje i sposobnost. Ispravan stav ljubavi ili doživljavanje drugoga čovjeka kao jedinstvena i neponovljiva i umijeće da se drugoga voli iz suštine svoga bića dva su krila prave ljubavi. Ona je tako iznad svakoga (ne)znanstvenog tumačenja ili subjektivnoga literarnog opisa. Ona je slobodna jer je izrazito duhovna. Ona je, kako to predivno C. S. Lewis kaže – anđeoska!

¹¹⁸ Isto, 108.

¹¹⁹ Isto, 114.

¹²⁰ <http://psihoterapijsketeme.rs/2011/psihologija-zaljubljenosti-i-ljubavi/>

Govor o smislu ljubavi nije (i ne treba biti) kompliciran. To želi pokazati i sljedeća ilustracija. Zamislimo ograđeno plodno tlo. U tom tlu nalaze se tri sjemena (smisla): sjeme ljubavi, rada i patnje. Prema logoterapiji smisao života može se ostvariti na tri načina: ostvarujući smisao života u radu, ljubavi i patnji. Iz svakoga od ta tri sjemena može izrasti jedno stablo. Stablo koje izraste ili način na koji osmislimo svoj život daje smisao plodnom tlu, odnosno životu. Što to znači? Plodno tlo nije više samo plodno tlo i naš život nije više samo život, odnosno puko egzistiranje. Pomoću motivacijske sile koju je Frankl nazvao volja za smisao mi odlučujemo iz kojega će sjemena izrasti stablo, odnosno kako ćemo osmisliti svoj život (plodno tlo). Ako se odlučimo za sjeme, tj. smisao ljubavi, onda će se to stablo razvijati na sljedeći način.

Najprije će se razviti korijen. Korijen pruža stabilnost nadzemnom dijelu stabla, upija vodu i hranjive tvari iz tla. Pitamo se: što je „korijen“ u ljudskom životu? Pomoću čega čovjek „upija“ istinu ili ispravnu teoriju iz života? Jer naša su djela odraz ispravne, odnosno neispravne teorije. Mi „živimo“ od savjeta, po(r)uka, „filozofija“ koje oblikuju naša razmišljanja, stavove i konačno naš odnos prema svijetu izvan nas. Sve ono što mi „upijamo“ ili kako „upijamo“ oblikovat će naše stablo – u ovom primjeru – „stablo ljubavi“. No što bi onda bio taj „korijen“? Vrlo jednostavno, svijest o tome da *postojim*, svijest o tome *tko sam*, odnosno određena antropologija. Čovjek je razumno biće i on nije u sebi zatvoren sustav, stoga je njegova egzistencija po svojoj biti auto-transcendencija – on je usmjeren prema svijetu izvan njega. Čovjek je, rekli smo, biće *prema!* Ovdje

se egzistencija, smisao i svijest o tome da *jesam* isprepliću. Jer kako zamisliti egzistenciju bez smisla i svijesti i smisao i svijest bez egzistencije? Iz te svijesti, naše stabilnosti i naše odluke (volje) da crpim istinu o ljubavi kao i samu ljubav – jer čovjek bez ljubavi drugih ne može živjeti – izrast će *deblo*, odnosno moj *stav* o ljubavi. Taj pravi ljubavni stav nazvali smo *prava ljubav*. Deblo je, znamo, pokriveno *korom* koja ga štiti od štetnih utjecaja. Prava je ljubav „pokrivena“ ili „obavijena“ odgovornošću, respektom, brigom, poznavanjem drugoga, davanjem, aktivnošću, objektivnošću i vjerom. Iz debla rastu različite grane, odnosno različite vrste ljubavi koje čine krošnjju stabla, odnosno „krošnjju“ naših odnosa prema različitim objektima, tj. subjektima ljubavi. Moguće je da se na krošnjju stabla nađu i osušene grane. To su one iracionalne ili tzv. pseudo-ljubavi. Plodovi su nešto što stablo posebno čini lijepim i korisnim. Kako će izgledati naša ljubav ili plodovi te ljubavi, ovisi isključivo o nama!

